

İQTİSADİ ELMLƏR

UOT 338.48

**AZƏRBAYCANDA TURİZM ALANININ DIŞ EKONOMİK FAALİYETİNİN
TİCARETİN GELİŞİMİNƏ ETKİSİ OLASILIĞI**

Aysel ƏHMƏDOVA*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 20 noyabr 2024; çapa qəbul edilmişdir: 7 dekabr 2024; online-da çap edilmişdir: 19 mart 2025.

Received: 20th of November, 2024; accepted: 7th of December, 2024; published online: 19th of March, 2025.

Anahtar kelimələr: *turizm xizmetleri ihracati, turizmin doğrudan etkisi, turizmin devlet düzenlemesi, ticaretin turizme etkisi*

Giriş

İhracatın ekonomik kalkınmada çok önemli bir role sahip olduğu açıktır. İhracatın artırılmasının ekonomiye pek çok faydası vardır: ekonomik büyümenin iyileştirilmesi, yeni iş olanakları yaratılması, insanların ve hükümetin gelirinin artırılması, teknolojilerin geliştirilmesi, paranın karşılığının artırılması, ihracat potansiyelini genişletmek ve daha fazlası. Ülkemizde son yıllarda uygulanan bazı tedbirlere rağmen ülke ihracatının ana kısmını petrol ihracatı oluşturmaktadır. Şu anda turizm hizmetlerinin ihracatı, petrol dışı sektörün ihracatında öncelikli alanlardan biridir. Turizm hizmetleri ihracatının petrol dışı ihracatı artırma konusunda büyük bir potansiyele sahip olduğuna inanıyoruz. Ancak hükümetin teşvik edici tedbirleri uygulamaya koyması bu konuda faydalı olabilir. Ülkenin doğal kaynaklar açısından zengin olması ve çok sayıda insan kaynağının bulunması, turizmin gelişmesinde başlıca etken olarak kabul edilmektedir. Büyük doğal kaynaklara sahip bir ülkenin turizm alanında uzmanlaşmasının, o ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Ülkeyi kapsayan bir çalışmada, bir milyondan az nüfusa sahip ülkelerin diğer ülkelere göre turizm alanında uzmanlaşmada daha başarılı olduğu sonucuna varmıştır. Her ülke kalkınma stratejisinde dış ticaret ilişkilerinin geliştirilmesinden faydalanmaktan geri kalmaz. Dünya ülkeleri üzerinde yapılan çeşitli çalışmalarda dış ticaret ilişkilerinin, özellikle ihracatın, ülkenin ekonomik kalkınmasında büyük önem taşıdığını gözlemlemek mümkündür. Bu nedenle her ülke ihracatı genişletmeye ve ihracat potansiyelini artırmaya özel önem vermekte ve bunu en önemli öncelik alanlarından biri olarak görmektedir. Mevcut koşullarda, küresel ölçekte mal dış ticareti ile birlikte hizmet dış ticaretine de çok yer verilmektedir.

Dolayısıyla hizmetler de mallar gibi ihraç ve ithal edildiği için bu alanın gelişimi giderek önem kazanmaktadır. İstatistiksel rakamlara bakıldığında, küresel ölçekte hizmet ihracatının arttığı ve toplam dış ticaret içindeki payının arttığı açıktır. Hizmetler arasında gelecek vaat eden alanlardan biri de turizm hizmetleridir.

*magistrant, Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti

e-mail: aysellehmedovaa@gmail.com

<https://doi.org/10.30546/25194011.2025.14.1.049>

1. Turizm hizmetlerinin ihracatını artırmanın yolları

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığından bu yana dış ticaret ilişkilerine özel bir yer vermiş ve bu alanın gelişmesi için uygun tedbirleri uygulamaya koymuştur. Bunun sonucunda kısa bir süre içerisinde başarılı petrol stratejimizin hayata geçirilmesiyle ülkemizin dış ticaret ilişkileri genişlemiş ve ihracatımız hem değer hem de miktar olarak büyük artışlar elde etmiştir. Ülkemizin son yıllarda karşı karşıya kaldığı temel sorunlardan biri de ekonominin çeşitlendirilmesi ve ihraç ürünlerinin sayısının artırılmasıdır. Son yıllarda petrol dışı sektörde ihracatın artırılmasında bazı ilerlemeler kaydedilmiş olsa da petrol ihracatı toplam ihracatımızda hala yüksek bir paya sahiptir. Görüşümüze göre turizm hizmetlerinin ihracatı ihracatımızın çeşitlendirilmesinde önemli bir rol oynayabilir. Turizm hizmetlerinin ihracatının ülkenin ekonomik kalkınması üzerindeki etkisi konusunda dünyanın birçok ülkesinde yapılan araştırmalardan, turizm hizmetlerinin ihracatının ülke ekonomisi üzerinde çeşitli yönlerden olumlu bir etkiye sahip olduğu açıkça görülmektedir. Genel olarak, yabancı turistlerin ülkede belirli miktarda finansal kaynak harcaması durumunda, turizm sektörü aracılığıyla ülke ekonomisine yabancı para akışının arttığı söylenebilir. Turizmin ekonomik büyüme üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak olumlu etkisi vardır. Turizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi esas olarak üç açıdan analiz edilmelidir. Turizm faaliyetlerini organize etmek için bir dizi ekonomik nlem uygulanmalıdır. Turizmin normal işleyişini sağlamak için inşaat konularıyla ilgili altyapının uygun şekilde mevcut olması gerekir. Böylece turizm işinden gelir elde edilerek bu alandaki mühendislerin faaliyetleri teşvik edilir. Bu durumda devlet, turizm sektörüyle doğrudan ve dolaylı ilişkisi olan vatandaşlara vergi koyarak gelirini artırabilir [7].

Turizmin ekonomiye etkisi turistlerin talep ettiği ürün miktarına (konaklama yerleri, yiyecek, ulaşım ve eğlence merkezleri) bağlıdır. Bu rn ve hizmetlere olan talep turizmle ilgili alanların gelişimi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Turistlerin taleplerinin artması sonucunda söz konusu alanların üretimi ve geliri de artmakta, bunun sonucunda turizmin tetiklediği etkiler genişlemektedir. Gelirdeki artış ise doğrudan ve dolaylı vergiler ile gümrük vergileri yoluyla devlet btcesine gelir artışına yol açmaktadır [5].

Dış ticaret açısından, birçok gelişmekte olan ülkede turizm sektörü, diğer sektörlere kıyasla daha büyük bir döviz geliri payına sahip olduğu için ihracat odaklı bir sektör olarak kabul edilir. Aynı zamanda, turizm sektörü diğer ihracat odaklı sektörlere kıyasla en az ticaret kısıtlamasıyla karşı karşıyadır. Çünkü turizmle ilgili mal ve hizmetler esas olarak ülke içinde üretilmektedir [4]. Turizmin üstünlüğünü koruyan biri onun varlığıdır. Turizm hizmetlerinin artması doğrudan ülkede işsizliğin azalmasına, diğer yandan da turizm sektörü nedeniyle işgücü piyasasında işçi haklarının artmasına neden olmaktadır [5].

Turizmin diğer sektörler üzerinde çarpan etkisi vardır. Örneğin bir turistin otel odasına para harcadığını varsayalım. Bu durumda otel diğer işletmelerden yiyecek, nevresim ve banyo malzemeleri gibi mal ve hizmetler satın alır. Bu işletmeler de diğer şirketlerden mal ve hizmet satın alıyor ve döngü devam ediyor. Bu, turizmin ekonomik etkisinin sadece turizm endüstrisi ile sınırlı olmadığı, ekonominin çeşitli sektörlerine yayıldığı anlamına gelmektedir. Uluslararası turistlerin turizme yaptığı harcamalar, yeni gelir akışları, yatırım, tasarruf ve tüketimle sonuçlanabilecek gelir yaratabilir [8].

Turizm gelişmekte olan ülkelerin bir parçası olmaya özellikle uygun görünmektedir. Çeşitlendirme stratejileri, çünkü pek çok düşük gelirli ülke elverişli doğal kaynaklara sahiptir. Ayrıca turizm, ekonomik faaliyetleri kapsayan birbiriyle ilişkili faaliyetler kümesinden oluşur. Gıda da dahil olmak üzere tarım, imalat ve hizmet sektörlerini kapsayan girişimler ve içecekler, mobilya ve tekstil, mücevher ve el

sanatları dahildir. Kaynakları mallardan uzaklaştırmanın bir yolu olarak turizm endüstrisine yönelmeye çalıştı. Dünya pazarlarında rekabet güçlerini kaybettiler ve ekonomilerini çeşitlendirdiler [7].

Genel olarak turizm hizmetleri pazarında turizm ürünlerinin oluşumunda rolü olan bir çok işletme yer alıyor. Bunlar sosyal hizmet, üretim, müzeler, ketrinq tesisleri, reklam, ulaşım şirketleri, tur operatörleri, tur ajanslar vb. içerir Ülkenin turizm hizmetinin gelişmesi yeni yollar gerektiriyor, yabancı girişimcilerin araç bölgesine ilgisini artırarak, turistlerin karşılanması, konaklanması, seyahat planlarının hazırlanması ve uygulama gibi birçok faaliyet kompleksinin gelişme beklentileri belirler. Yeni hava ve deniz limanlarının işletmeye alınması, bu gelişmenin binek otomobillerinin ve otobüslerinin satın alınması ve işletmeye alınması unsurlar dahildir. Ayrıca turizmin gelişmesi ülke bölgelerinin kalkınmasına da katkı sağlamaktadır. Yüzlerce iş yerinin açılmasına ve sonuçta ülkenin sosyo-ekonomik durumunun bozulmasına neden olur. Bu Azerbaycan'da turizm hizmetlerinin gelişmesindedir [8].

Ayrıca bölgede turizm merkezlerinin açılması da turizmdir. Hizmet alanının gelişimine hizmet eden çalışmalardan biridir. Yani bu bir zorunluluk bölgelerdeki turizm potansiyeli ile ilgilidir. Bu doğal manzara maddi kültürün çeşitliliği ve tarihî-mimari anıtların büyük olanaklarını yaratır. Cumhuriyetin turizm sisteminin mekansal çözümünün ana sorunlarından biri turizm kaynaklarının turizm bölgelerinde kademeli olarak tahsis edilmesi ve bu bölgelerdeki büyük turizm komplekslerinin organizasyonudur. Turist kompleksleri ekonomik açıdan uygun olmakla birlikte koruma ve yerel turizm bölgelerin oluşturulması önemlidir [2].

Ekonometrik analizimizin sonuçları, bir takım önemli belirleyicilerin olduğunu göstermektedir. Bu belirleyici faktörler beş alana ayrılır, özellikle kaynak donanımlar, gelişmişlik düzeyi, kurumsal olgunluk, iş ortamı ve ticari düzenlemeler. Aşağıdakiler gibi iş ortamını temsil eden belirleyicilerin olduğunu görüyoruz: kurumlar vergisi oranı, işgücü piyasası düzenlemeleri ve internet kullanımı ile ticaret düzenlemeleri, tarife ve tarife dışı tedbirler gibi önlemler, tarifelerin oluşumunda en belirgin etkiye sahiptir [5].

2. Turizmin ekonomide harekete geçirici rolü

Turizmin ekonomi üzerinde çarpan etkisi vardır. Turizmin çarpan etkisi, turizmden elde edilen gelirin ekonomik sektörler arasında dağılımını ifade eder. Turizm faaliyeti ayrı bir faaliyet alanı olmadığından tüm ekonomik sektörlerle etkileşim halindedir. Bu nedenle turistlerin ihtiyaç ve isteklerini karşılamak yalnızca turizm ürünleri (doğal güzellikler, tatil yerleri vb.) anlamına gelmez, aynı zamanda ulaşım, tarım, finans ve diğer sektörleri de içerir. Turistlerin bir bölgeye gelmesi yalnızca bir sektör için döviz akışına yol açmakla kalmaz, aynı zamanda turizmi destekleyen diğer alanlarda gelir dağılımı için koşullar yaratır. Bu sektörler ayrıca hammadde ve ekipman satın alarak diğer sektörler gelir sağlar. Bu nedenle turizmin ekonomideki ana katalizör sektörü olduğu söylenebilir. Turizm gelişimi, çarpan etkisi yoluyla diğer sektörler de yayılır. Bu nedenle turizmin ekonomik kalkınma üzerinde doğrudan, dolaylı ve uyarılmış etkileri olduğu belirtilmelidir. Turizmin doğrudan etkisi, turistlerle doğrudan bağlantılı alanların (oteller, restoranlar, tatil merkezleri ve diğerleri) gelirini ifade eder. Ancak turizmin etkisi burada bitmez. Turizmin dolaylı etkisi, turistlerle doğrudan temas halinde olan sektörler mal ve hizmet sunan alanları ifade eder. Turizmin uyarılmış etkisi, turizm gelirleri nedeniyle yerel alanlarda (gayrimenkul piyasası, gıda, ulaşım, eğitim ve diğer tüketici ürünleri) talebin artmasıdır. Böylece turizmin doğrudan, dolaylı ve uyarılmış etkileri ülke ekonomisinin tamamına dağılır. Dolaylı ve uyarılmış etkilerin derecesi, bölgedeki işletmelerin ve hanelerin yerel ürünleri yerel olarak satın alma düzeyine bağlıdır. Ne kadar çok yerel ürün tüketilirse, bölge turizm endüstrisinden o kadar

çok faydalanacaktır [5]. Turizmin ekonomik kalkınmaya olumlu etkisini güçlendirmek ve turizm sektörünün sürdürülebilirliğini sağlamak için sadece bu alanın ilerlemesinin değil, tamamlayıcı alanların genişlemesinin de dikkate alınması gerektiği belirtilmelidir. Dolayısıyla güvenlik, gerekli hizmetler, uygun altyapı, elverişli yerlerin tanıtımı ve turizm sektörü için ihtiyaç duyulan diğer hususlar gerekli düzeyde olmazsa bu alanda elde edilen gelirlerin azalmasına yol açabileceği gibi, aynı zamanda turizm ile diğer sektörler arasındaki ilişkilerin zayıflamasına da neden olabilir. Turizmin gelişmesini engelleyen nedenlerden biri de sektörler arası ilişkilerin eksikliği ve ihtiyaç duyulan tarım ve sanayi ürünlerinin ağırlıklı olarak ithal edilmesidir. Bu nedenle turizmin diğer sektörlerle güçlü ilişkilere sahip olmasının bu alanın tek başına geliştirilmesini imkansız kıldığı söylenebilir. Turizmin bir dizi tamamlayıcı sektörle (inşaat, güvenlik, sağlık hizmetleri, işleme, tarım vb.) birlikte geliştirilmesi daha gereklidir.

Ülkenin doğal kaynaklar açısından zengin olması ve çok sayıda insan kaynağının bulunması, turizmin gelişmesinde başlıca etken olarak kabul edilmektedir. Turizmin gelişmesi için ekonomik, politik ve sosyal faktörler her zaman güçlüdür. Turistik ürünün uygun fiyatlı olması nedeniyle yeterli ekonomik gelişme gereklidir. Başka bir deyişle geliri iyi olan kişinin seyahat etmesi bekleniyor. Ücretlerin düşük olduğu bir ülkede kitlesel rekreasyondan bahsetmek zordur.

Turizm ekonominin büyük bir sektörüdür. Bu konuda geliştirilen ülkelerde turizmin gelişmesine büyük ilgi gösteriyorlar. Bu ülkelerde turizm altyapısına birçok yatırım yapılıyor. Günümüzde turizm sektörünün büyük bir kısmı dinamik hizmet alanlarından biridir. O, dünya ekonomisinde petrol çıkarımından önce ilk sıraya yerleşti. Turizmde yeni bilgiler teknolojinin uygulanması turizmin gelişimine yeni bir ivme kazandırmaktadır.

Sayman ve diğer araştırmacılar, dünyanın en hızlı büyüyen sektörü olan turizmin, ülkedeki altyapının iyileştirilmesi ve yatırımın artırılması üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir. Turizmle birlikte, diğer alanlar da turizm faaliyeti için uygun altyapının oluşturulmasından ve bu alana gerekli yatırımların yapılmasından faydalanmaktadır. Örneğin, tarım alanıyla ilgili olarak, turistlere yönelik altyapının bölgeler arasında bağlantı oluşturmak ve ürünleri taşımak için kullanıldığı belirtilebilir. Hernandez, turizm amacıyla inşaat çalışmalarının uygulanmasının yeni işlerin açılmasına ve gelir elde edilmesine yol açtığını belirtmiştir. Bu yeni işler kısa vadeli olsa da, insanların yaşam standartlarında bir iyileşmeye ve bölgede para dolaşımının artmasına yol açmaktadır. Turist ziyaretlerindeki artış, bölgelerde daha fazla finansal kaynak harcanmasına yol açmakta ve bu da ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir [5].

Böylece, belirtilen avantajlardan dolayı, dünyadaki ülkelerin çoğu turizm gelişiminin gerekliliğini kabul etmiş ve kalkınma faktörlerini belirlemeye çalışmıştır. Ülkelerde gözlemlenen deneyimlere göre, turizm gelişiminin çeşitli faktörleri bulunmaktadır. Turizmin başarısını etkileyen faktörlerden biri de ülkenin sosyo-ekonomik ve altyapı gelişimidir. Ekonomi literatüründe vergi teşviklerinin turizm yatırımcıları üzerindeki etkisine ilişkin çeşitli çalışmalar yayınlanmıştır. Bazıları vergi indirimlerinin turizm sektörüne yapılan yatırımla çok az korelasyonu olduğunu belirtirken, diğerleri vergi indirimlerinin turizm geliştirme politikalarında olağanüstü bir öneme sahip olduğunu vurgulamıştır [3].

Aynı zamanda, ticaret düzenlemeleri turizm hizmetlerinin ihracatında elde edilen geliri azaltabilir veya artırabilir. Chen ve Deverux 1999'da ithalat sübvansiyonları ve ihracat vergileri uygulandığında turizm gelirlerinin azaldığı sonucuna vardı. Ayrıca, ülkeye gelen ve ülkeden ayrılan turistler için ulaşım maliyetlerindeki artış, turizmin gelişimi üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olup turizme olan talebin azalmasına neden

olmaktadır [3].

Turizm faaliyetinin bir diğ er g uzel yanı da turizm ürünü yaratan herkesin bir turizm işletmesi sürekli gelişen bir pazar ortamında üst düzeyde yer almaktadır. Çeşitli pazarlar bu ortamın unsurları olarak hareket eder: emek pazarı; finansal piyasa; hammadde pazarı; yatırım piyasası; turizm ürünleri pazarı, turizmin işlevsel gelişimi, üründen elde edilen gelirin dağıtımıdır. İşgücü piyasası ve turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi için gerekli uygun ücretler dahil sunulan işçinin emeğini ve zekasını birbirine bağlanmışdır. İşgücü piyasası satın alma gücünün gelişmesini ve ücretli işçi sağlanmasını sağlar [4].

Bahsedilenlerin hepsinden, ülkede turizmin gelişmesi ve turizm hizmetlerinin ihracatının artmasının ülke ekonomisi üzerinde geniş olumlu etkileri olduğu açıktır ve ayrıca Azerbaycan'ın ekonomik ve sosyal kalkınmasındaki önemi, ihracat olanaklarının genişlemesi ve ihracatın artması nedeniyle, bu alanın geliştirilmesi acil bir konudur. Bu nedenle, geçtiğimiz dönemde ülkemizde bu alanın geliştirilmesi için birçok çalışma yapılmıştır [2].

Turizm hizmetlerinin kalitesinin uluslararası standartlara uygun olması, i  turizmin geliştirilmesi için rekreasyon kaynaklarının etkin kullanımı olumlu bir etki yaratabilir. Ülkemizde son yıllarda uygulanan ekonomik reformlar, yeni çalışmalar yerlerin açılması, nüfusun gelir düzeyinin artması, rekreasyon ve turizm ilgilerini artırdı. Nüfusun büyük bir kısmı i  turizme yöneliyor. Bölgelerdeki turizm altyapısının iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan ülkede i  turizmin gelişmesi için aşağıdaki hususları uygun görüyoruz [8].

Turizmin dünya ekonomisindeki rolünü değerlendiren uzmanların görüşlerine gelecekte hızla gelişen uluslararası turizme göre dünya nüfusunun %50'si kapsayacak. Günümüzde turizm dünyada disiplinler arası bir ekonomik faaliyet türüdür. Her kıtanın, eyaletin ve bölgenin turizm faaliyeti ekonomik sistemi farklı şekillerde etkiler. Turizmin ekonomideki önemi her şeyden önce, başarılı gelişimi avantajlarına bağlıdır. Turizm ulusal ekonominin gelişmesini ve yerel malların ihracatını teşvik eder [8].

Turizm sektörünün ulusal ve uluslararası düzeyde başarılı bir şekilde gelişmesinde politik faktörlerin önemi büyüktür. Ülkede oluşan iç politik faktörler

durum, ülkeler arasındaki uluslararası siyasi ilişkiler, askeri çatışmalar, terörizm, mezhepçilik ve diğer küresel sorunlardır. Bu faktörler belirli bir ülkeye ve bölgede ve dünya düzeyinde turizmin gelişmesinde olumsuz rol oynayan turizm endüstrisi azatar, turizm işletmeleri, nakliye şirketleri, turizm endüstrisi vb. ya da doğrudan ilgili alanların gelirleri hızla düşüyor, bazen de iflas ediyor [7].

Turizmin gelişmesi her ülkede ve ülkede ekonomik potansiyelin kullanılmasıdır. Ekonominin ileriye dönük gelişimi ile bağlantılı olarak haklıdır. Turizmin gelişimi ülkede turizm talebi ve sosyal amaçlar için kullanılmaktadır. Azerbaycan'ın ekonomik ve kalkınma dinamikleri ve Cumhuriyette bölgelerin sosyo-ekonomik kalkınmasının gerekliliği ile ilgilidir. Dünya deneyimi ve dünya turizminin özellikleriyle ilgilidir. Turizm hizmetine yapılan yatırım kısa sürede kendini amorti eder. Yerleştirilmiş sermayenin cirosu yüksektir. Ekonomik açıdan turizm hizmet alanlarının sürekli genişletilmesine yönelik yatırımların çekiciliği kısa vadede kendini haklı çıkarabilecek ve geliri dönüştürebilecek bir para birimi şeklinde alınıyor [3].

Turizm hizmet alanının bir diğer avantajı da az yatırımla siz de bu alanda iş kurabilirsiniz. Bu nedenle turizm hizmetlerine sürekli ihtiyaç vardır. Bunun nedeni turizmin oldukça karlı bir sektör olmasıdır. Turistler turizmden elde edilen gelir, nüfusa göre iki kat daha fazladır. Bu gelirin büyük kısmı turizm hizmet sektörüne aittir.

Ancak buna rağmen turizm hizmetinin yanlış organizasyonunun olumsuz etkileri vardır. Böylece turizm hizmeti ekonomiye olumlu etki yapmaktadır. Turizmin ekonomi-

nin diğer alanlarıyla bağlantılı olarak kapsamlı bir şekilde gelişmesi gerektiğini göstermektedir. Bu durumda ülkenin hizmetler ülkesi haline gelme ihtimali var. Bir başka deyişle turizm hizmet diğer sosyo-ekonomik komplekslerle birlikte ekonomik olarak verimlidir. Turizm organizasyonunu daha fazla iş faaliyetleri değerlendirerek girişimcilik faaliyetleriyle ilgili turizmin sosyal ve ekonomik özü insandır. Ekonomik bir kompleks olarak görülüyor ve dünya ticaretinde lider bir halka olarak bağlıdır. Diğer alanlarla karşılaştırıldığında turizm hizmet sektöründen daha önce bahsedilmiştir. Bunu yaptığımızda, yatırım kendini daha kısa sürede amorti eder ve bu da gelirden kendini gösterir. Turizm hizmeti dünyadaki en güçlü ekonomik gelişme araçlarından biridir. Ülkeye büyük miktarda döviz girişi ile karakterizedir. Eşit turizm hizmetine uluslararası emtia dolaşımında "görünmeyen ihracat" adı verilmektedir. Turizm hizmetinin ekonomik açıdan en avantajlı yönlerinden biri olarak, büyük bir kısmı minimum maliyetle ve kural olarak döviz kullanmadan üretim bu da ekonomik verimliliğin bir göstergesidir [6].

Sonuç

Ülkemizin petrol dışı sektörünün gelişmesinde, ihracatın çeşitlendirilmesinde, döviz gelirlerinin artırılmasında, yeni istihdam yaratılmasında ve genel olarak ekonomik kalkınmanın canlandırılmasında turizm sektörünün rolünün büyük olduğunu bir kez daha vurgulamak istiyoruz. Bu nedenle bu sektörün geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Mevcut koşullarda, küresel ölçekte güçlü rakiplerin varlığı, büyük miktarda yatırım talebi ve ülke ekonomisinin sadece bir alanını değil birçok alanını kapsamaması nedeniyle devletin doğrudan veya dolaylı katılımını gerekli görüyor, vergi teşvikleri ve sübvansiyonları kullanmayı uygun görüyoruz. Dolayısıyla çevre kalitesi, altyapının güçlendirilmesi, çevrenin korunması ve turizm sektörü ile ilgili sektörler arasındaki ilişkilerin genişletilmesinden kaynaklanan yüksek kaliteli turizm hizmetleri sadece yerel toplum için önemli değil, aynı zamanda turizm hedeflerinin seçilmesini etkileyen ana faktörlerdir. Devlet, şirketler ve kamu kuruluşlarının bu çalışmada ortak çıkarları bulunmaktadır. Bu nedenle, ilgili tarafların kümelenmesi, belirtilen hedeflere ulaşmada daha etkili bir şekilde katılım sağlama (bu alandaki yasaların uygulanması yönünde), ölçek etkisinden yararlanma (yolların yapım ve onarım maliyetlerinin paylaşılması) ve kamu kuruluşları için faydaların iyileştirilmesi (atık yönetim sistemi aracılığıyla) avantajına sahiptir. Bu, küme içindeki rekabet ortamını güçlendirme yeteneğine sahiptir. Elbette, bu tür kümelerin oluşturulması, devlet teşvik önlemleri sayesinde daha etkili olabilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin (ARDSK) statistik məlumatları. (<https://www.stat.gov.az/>).
2. Akan Y., Arslan İ., İşık C. The Impact of Tourism on Economic Growth: The Case of Turkey/. Journal of Tourism, Volume IX, 2007. (<https://www.researchgate.net/publication/228270513>).
3. Economic Policy. Tourism Trade and Productive Diversification, Iza Lejárraga, Peter Walkenhorst, CEPII, WP No 2013-07, 29 p. (<http://www.cepii.fr>).
4. Jiménez C., I. Pulina M., Prunera C., R. and Artis M. Tourism and Exports as a means of Growth/. Research Institute of Applied Economics, 2009/10, 28 p.
5. Ntibanyurwa A. Tourism as a factor of development, WIT Transactions on Ecology and the Environment, WIT Press, Vol 97, 2006, 19 p. (www.witpress.com, ISSN 1743-3541).
6. Tourism Highlights 2017, UNWTO, 2018, 16 p.

- (<https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284419029>).
7. Tourism Trends and Policies. Paris: Highlights, OECD, 2018, 380 p. (<https://doi.org/10.1787/tour-2018-en>).
 8. Travel and Tourism Economic Impact 2018 World. World Travel and Tourism Council. 2018, 32 p. (<https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2018/world>).
 9. <https://www.trademap.org>
 10. <https://data.worldbank.org>

Xülasə

Aysel Əhmədova

***Turizm sektorunun xarici iqtisadi fəaliyyətinin
Azərbaycanda ticarətin inkişafına təsirinin mümkünlüyü***

Aydındır ki, ixracat iqtisadi inkişafda çox mühüm rol oynayır. İxracatın artmasının iqtisadiyyata bir çox üstünlükləri vardır: iqtisadi artımın yaxşılaşdırılması, yeni iş yerlərinin yaradılması, əhalinin və hökumətin gəlirlərinin artması, texnologiyaların inkişafı, qiymət-keyfiyyət nisbətinin yaxşılaşdırılması və bir çox başqa faydalar. İxracat potensialının genişləndirilməsi. Son illərdə ölkəmizdə həyata keçirilən bəzi tədbirlərə baxmayaraq, ölkənin ixracatının əsas hissəsini neft ixracı təşkil edir. Hazırda turizm xidmətlərinin ixracı, qeyri-neft sektorunun ixracının prioritet istiqamətlərindən biridir. Biz hesab edirik ki, turizm xidmətlərinin ixracı qeyri-neft ixracatının artırılması üçün böyük potensiala malikdir. Lakin hökumət bu sahədə təşviqat tədbirləri görməyin faydalı ola biləcəyini nəzərə almalıdır. Turizmin inkişafının əsas amili ölkənin təbii resurslarla zəngin olması və böyük insan resurslarına sahib olmasıdır. Bildirilir ki, təbii resurslarla zəngin olan və turizm sahəsində ixtisaslaşan ölkə, bu ölkənin iqtisadi artımına müsbət təsir göstərir. Dövlətlərarası tədqiqatlar nəticəsində məlum olub ki, əhalisi bir milyondan az olan ölkələr, digər ölkələrə nisbətən turizm sahəsində ixtisaslaşmada daha uğurludurlar. Hər bir ölkə öz inkişaf strategiyasında xarici ticarət əlaqələrindən, xüsusən də ixracatdan fayda əldə etməkdən qaça bilməz. Dünyada aparılan müxtəlif tədqiqatlarda müşahidə olunur ki, xarici ticarət əlaqələri, xüsusən də ixracat, ölkənin iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayır. Buna görə də hər bir ölkə ixracatın genişləndirilməsinə və ixracat potensialının artırılmasına xüsusi diqqət yetirir və bunu ən mühüm prioritet istiqamətlərdən biri hesab edir. Müasir şəraitdə mal ticarəti ilə yanaşı, dünya miqyasında xidmətlərin xarici ticarətinə də böyük önəm verilir.

Bu səbəbdən bu sahənin inkişafı getdikcə daha vacib hala gəlir, çünki xidmətlər mallar kimi ixrac və idxal olunur. Statistika rəqəmlərinə baxarkən, qlobal miqyasda xidmətlərin ixracının artdığı və ümumi xarici ticarət dövriyyəsinə payının yüksəldiyi açıq şəkildə görünür. Xidmətlər arasında perspektivli sahələrdən biri turizm xidmətləridir.

Açar sözlər: *turizm xidmətlərinin ixracı, turizmin birbaşa təsiri, turizm xidmətlərinin ixracı, turizmin birbaşa təsiri, turizmin dövlət tənzimlənməsi, ticarətin turizmə təsiri.*

Резюме

Айсель Ахмадова

***Возможность воздействия внешнеэкономической деятельности
сферы туризма на развитие торговли в Азербайджане***

Очевидно, что экспорт играет очень важную роль в экономическом развитии. Увеличение экспорта имеет много преимуществ для экономики: улучшение экономического роста, создание новых рабочих мест, увеличение доходов населения и правительства, улучшение технологий, повышение соотношения цены и качества и многое другое. Расширение экспортного потенциала. Несмотря на некоторые меры, реализованные в нашей стране в последние годы, основную часть экспорта страны составляет экспорт нефти. В настоящее время экспорт туристических услуг является одним из приоритетных направлений экспорта ненефтяного сектора. Мы считаем, что экспорт туристических услуг имеет большой потенциал для увеличения ненефтяного экспорта. Однако правительству может быть полезно принять меры стимулирования в этом отношении. Главным фактором развития туризма считается тот факт, что страна богата природными

ресурсами и имеет большое количество человеческих ресурсов. Он заявил, что страна с большими природными ресурсами, специализирующаяся на туризме, оказывает положительное влияние на экономический рост этой страны. Межстрановое исследование пришло к выводу, что страны с населением менее миллиона человек более успешны, чем другие страны, в специализации на туризме. Каждая страна не может избежать выгоды от развития внешнеторговых отношений в своей стратегии развития. В различных исследованиях, проводимых по странам мира, можно наблюдать, что внешнеторговые связи, особенно экспорт, имеют большое значение в экономическом развитии страны. По этой причине каждая страна уделяет особое внимание расширению экспорта и повышению своего экспортного потенциала и рассматривает это как одно из важнейших приоритетных направлений. В современных условиях наряду с внешней торговлей товарами большое значение в мировом масштабе придается также внешней торговле услугами.

Поэтому развитие этой сферы становится все более важным, поскольку услуги экспортируются и импортируются как товары. Глядя на статистические цифры, становится ясно, что экспорт услуг увеличился в глобальном масштабе, и его доля в общем объеме внешней торговли увеличилась. Одним из перспективных направлений среди услуг являются туристические услуги.

Ключевые слова: экспорт туристических услуг, прямое влияние туризма, экспорт туристических услуг, прямое влияние туризма, государственное регулирование туризма, влияние торговли на туризм.

Summary

Aysel Ahmadova

The Possibility of the Impact of the Foreign Economic Activity of the Tourism Field on the Development of Trade in Azerbaijan

It is clear that exports have a very important role in economic development. Increasing exports has many benefits to the economy: improving economic growth, creating new jobs, increasing people's and government's income, improving technologies, improving value for money and more. Expanding export potential. Despite some measures implemented in our country in recent years, the main part of the country's exports is oil exports. Currently, the export of tourism services is one of the priority areas in the export of the non-oil sector. We believe that tourism services exports have great potential to increase non-oil exports. However, it may be beneficial for the government to implement incentive measures in this regard. The fact that the country is rich in natural resources and has a large number of human resources is considered to be the main factor in the development of tourism. He stated that the specialization of a country with great natural resources in the field of tourism has a positive effect on the economic growth of that country. A cross-country study concluded that countries with a population of less than one million are more successful in specializing in tourism than other countries. Every country cannot avoid benefiting from the development of foreign trade relations in its development strategy. It is possible to observe in various studies conducted on world countries that foreign trade relations, especially exports, are of great importance in the economic development of the country. For this reason, every country pays special attention to expanding exports and increasing its export potential and sees this as one of the most important priority areas. Under current conditions, foreign trade in services is also given much importance along with foreign trade in goods on a global scale.

Therefore, the development of this field is becoming increasingly important as services are exported and imported like goods. Looking at the statistical figures, it is clear that service exports have increased on a global scale and their share in total foreign trade has increased. One of the promising areas among services is tourism services.

Key words: export of tourism services, direct impact of tourism, government regulation of tourism, impact of trade on tourism.

Redaksiya heyətinin üzvü İ.e.d., prof. Məmmədov Elşad Yaqub oğlunun rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.